

Ana dilimiz milli varlığımızdır

“Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini - Azərbaycan dilini, dövlət dilini bilməlidir”.

Ümummilli lider Heydər Əliyev

“Biz Azərbaycan dilimizi qorumalıyıq və Azərbaycan dilinin qoruyucusu Azərbaycan dövlətidir”.

Prezident İlham Əliyev

Ana dili hər bir millətin varlığı, qürur mənbəyidir. Ana dili ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, xalqın tarixi, milli sərvəti, mədəniyyəti, varlığıdır. Dilini sevməyən, onu yaşatmayan kimsə nə Vətəninin, nə də xalqının qədrini bilər. İlk gündən körpə dünyaya göz açarkən ana qucağında onun isti nəfəsi, şirin laylası ilə boya-başa yatır. Deməli, milli ana dili məhz körpəlikdən insanın beyninə hopur. Odur ki, dilimizi göz bəbəyi kimi qorumaq, onu inkişaf etdirmək yad ünsürlərdən təmizləmək hər birimizin ən ümdə vəzifəsidir. Çünki dili, əlifbası olmayan xalq - xalq kimi mövcud deyildir.

Dünyada 60 milyona yaxın, təkcə Azərbaycanda 10 milyonda artıq azərbaycanlı doğma ana dilində danışır. Ana dilini sevmək, onu qoruyub saxlamaq Vətəni, xalqı, milli adət-ənənəni, mədəniyyəti sevmək və yaşatmaq deməkdir. Bu faktıdır ki, tarixən Azərbaycan xalqı keçməkeşli yollar keçmiş, müsi-bətlərə, zülmərə məruz qalmış, inadlı mübarizədə özmlə yürümüş, lakin dilini, milli adət-ənənələrini mədəniyyətini heç vaxt unutmamış, onu qoruyub bugünümüzə qədər saxlamışdır.

Hələ keçən əsrin əvvəllərinə qədər ərəb və fars dillərinin hegemonluğuna məruz qalan Azərbaycan dili öz varlığını yaşatmışdır. Söz ustadlarımız, klassiklərimiz, görkəmli alimlərimiz, dövlət xadimlərimiz bu dilin yaşamasında, inkişaf edib formalaşmasında əvəzsiz xidmətlər göstərmişlər. Hətta Azərbaycan Səfəvi dövlətinin yaradıcısı Ş.İ.Xətəinin dövründə (XVI əsr) - Azərbaycan mədəniyyətinin canlanmağa başladığı bir dövrdə - ərəb və fars dilləri ilə yanaşı, Azərbaycan dili də dövlət dili statusunu qazanmışdı.

Ə.Hüseynzadənin “Füyuzat” C.Məmmədquluzadənin “Molla Nəsrəddin” jurnalları meydana gəldi. Lakin bunlarla yanaşı, dilimizdə bir çox yad ünsürlərin işlədilməsi özünü göstərirdi. O zaman da dilimizə keçən çətin sözlərə lüzumsuz ləfzlərə qarşı ziyalılarımız mübarizə aparırdı. Bu sırada Ə.Haqverdiyevin, Ə.F.Nəmanzadənin, M.Şahtaxtının, C.Məmmədquluzadənin, Y. V.Çəmənzəminlinin, N.Nərimanovun, sonralar M.İbrahimovun, S.Vurğunun, B.Vahabzadənin xidmətlərini qeyd etmək olar. Ə.Haqverdiyev hələ o dövrdə “Ədəbi dilimiz haqqında” məqaləsində yazırdı ki, gənclərimiz özləri hiss etməyərək Azərbaycan qulağını deşən ləfzləri istəməl edirlər... Məsələn “surt” - “çıyın”, “erkək” - kişi. “Erkək” sözü Azərbaycan türkü təsəvvüründən heyvaniyyəti təşkil edən bir sözdür.

Ə.F.Nəmanzadə 1904-cü ildə “Şərqi-Rus” qəzetində çap etdirdiyi “Dilimiz və imlamız” məqaləsində yazırdı: “...dahl dilimizin yavaş-yavaş aşağıya doğru düşdüyünü görürüz. Sevgili dilimizin aramızdan artıq qiyməti gedir. Halbuki bu zamanda hər millət öz dilini saxlamaq üçün varını yox canını belə fəda edir”. C.Məmmədquluzadə “Cırcırama” imzası ilə 1908-ci ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalında çap etdirdiyi “Ana dili” felyetonunda yazır: “Yazıq bizim dilimiz, “ana” əvəzinə “madər” yazırıq, татар qəzetçilərimiz də “İran”ı “Persiya” yazırlar...”

1914-cü ildə Y.V.Çəmənzəminli “Dil məsələsi” məqaləsində yazırdı: “Necə” sözü əvəzində “nasıl”, “arvad” əvəzində “qadın”, “ata” yerinə “baba” və ya “pədən” yazmaq millətin dilini dolaşdırıb, işini çətinləşdirməkdən savayı bir şeyə yaramır”.

Sovet dövründə də dilimizə rus dilindən və bu dil vasitəsilə çoxlu Avropa mənşəli söz və terminlər keçmişdi. Onların qalıqları hələ də danışq dilimizdə işlədilir, Məsələn: xolodilnik, morojna, stol, krovat, vilka, vişno, papa, mama, ukol, zamok və s. Bəzi həmin sözlərin əvəzinə: soyuducu, dondurma, masa, çarpay, çəngəl, albalı (gilənar), ata, ana sözlərini nə üçün işlətməyək?! Bunlardan əlavə, hələ də uje, neujeli, niçeqo, xoroşo, yest, koneşno şofer, vappa və sair sözlər işlədilir. Bu cür sözlərin sayı çoxdur.

Elə adamlar da vardır ki, danışq

prosesində Azərbaycan, rus, ingilis, türk dillərini bir-birinə qarışdırıb danışır: no, nasılсан, yes, nasıl, abi və s. sözlərdən daha çox istifadə olunur. Məgər bu, ana dilini korlamaq deyilmi?! Bu, əlbəttə, öz ana dilinə xor baxmaqdır, ana dilinə

siyasi cəhətdən fikirlərini bildirir. Buna görə də, ABŞ-nin prezidenti Donald Tramp İlham Əliyevi böyük siyasətçi adlandırr.

Prezident hər bir çıxışında Azərbaycandan dilinin qorunub saxlanmasında töv-

kən onu da qeyd edim ki, hazırda dildə ən çox işlənən Amerika Birləşmiş Ştatlarının (ABŞ) qısaltmasının tələffüzünə düzgün yanaşılır: bu qısaltma ABŞ kimi yox, A-Be-Şe kimi tələffüz olunmalıdır.

rinin yardımına möhtacdır. Bütün bunlar isə elmin və texnikanın inkişaf etməsi ilə əlaqədardır. Dildə o vaxt yeni söz və termin gəlir ki, dilin həmin sözə ehtiyacı olur. Dilimizə keçən elə alınmalar var ki, həmin dildə onun qarşılığı olmur və elə sözlər də vardır ki, onları digər milli sözlə əvəz etmək qeyri-mümkündür. Məsələn, dilimizə keçib qarşılığı olmayan beynəlmiləl sözlərdən aşağıdakıları misal çəke bilərik: kompüter, internet, məşet, skaner, fayl, virtual, disk, virus (kompüterdə) metafayl, metrik, provayder, taymer, onlayn, bit, me-necer, tvitter və s. belə sözlər yalnız izahat tələb edir.

Elə sözlər və terminlər də vardır ki, onun qarşılığını milli sözlərimizlə əvəz edə bilərik. Bu mümkün olmadıqda digər alınmalara müraciət etməli oluruq: link (istinad, keçid, bağlantı, əlaqə kanalı), blank (aralıq), italik (kursiv), toner (rəngləyən toz), filter (süzgəc), interval (ara, aralıq), printer (çap qurğusu), dizayn (sxem, layihə), vord (söz), data (verilənlər), adapter (yükleyici, uyğunlaşdırıcı qurğu), enter (daxil olma(q), giriş), kseroks (surət), exit (çıxış, getmək), modul (hədd, ölçü), lokal (yerli), monitoring (nəzarət), servis (xidmət etmə, xidmət göstərmə), planşet (altlıq), banner (titul; bayraq), pult (idarəedici), mer (bələdiyyə rəhbəri (sədri)) və digər nümunələr göstərmək olar. Lakin həmin sözləri unifikasiya edib, yəni vahid sistemə salıb işlətmək lazımdır. Ruslar da “maus” əvəzinə “mışka” işlədirlər. Biz də bu sözü “sıçan” kimi işlədə bilərikmi?

Son vaxtlar dildə ən çox işlənən, “rozetka” sözünün mənasını tez-tez soruşurlar. Mübahisə doğuran həmin sözün açıqlamasını, fikrimcə, “elektroyuva” kimi qəbul etmək məqsədəuyğun olardı. Biz, ilk növbədə, onu nəzərə almalıyıq ki, ana dilimizin saflığını, təmizliyini qoruyub milliliyinə xələf gətirməsinə çalışmalıyıq. Dilimizin qayğısına qalmalı, onu yaşatmalıyıq. Bütün bunları ölkəmizdə yaşayan başqa millətlərə də aşılmalıyıq. Burada Ulu Öndər Heydər Əliyevin müdrikənə sözlərini xatırlamamaq olmur: “Azərbaycan, Azərbaycanda yaşayan bütün millətin doğma Vətənidir. Azərbaycan dili bizi bir-birimizə birləşdirir. Burada bizim bir çox etnik köklü millətlərə mənsub olan adamların hamısı Azərbaycan dilini öz ana dili kimi qəbul edib”.

Xalqı yaşatmaq üçün dil əsas vasitədir. Ana dili məhv olarsa, xalq da heçliyə yuvarlanar. Dilimizin sadəliyini, saflığını qorumaq, dil bir o qədər gözəl olar. Gəlin, əcnəbi sözləri lüzumsuz yerə işlətməyək, düzgün ifadə edək. Yerdə söylənməmiş milli sözlərimiz qüdrətlidir, canlıdır. Dünya dilləri içərisində dilimiz rəğbət bəslənilən dildir. Hətta əcnəbilərin bizim dilimizə maraq göstərib öyrənməsi faktı da dilimizin şəhdişəkərinə rəğbətləridir. Sələflərimizdən bizə miras qalan ana dilimizi göz bəbəyi kimi qorumaq hər bir Azərbaycan vətəndaşının məvəni borcudur.

Prezident İlham Əliyev onu da vurğulayır ki, Azərbaycan dilini qorumaq hər birimizin vəzifəsidir. Bunu məninləmlə deyərm və hamını bu mübarizəyə dəvət edirm...

Nəriman Seyidaliyev, AAMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun baş elmi işçisi, filologiya elmləri doktoru

qarşı hörmətsizlikdir.

Hazırda həm uşaqlar, həm də böyüklər türk kanallarına və xarici seriallara daha çox meyillidirlər, nənəki Azərbaycan televiziya kanallarına. Ana dilimizə soyuqluq da burdan yaranır. Gənclər Azərbaycan və türk sözlərini qarışq işlədirlər. Bunun nəticəsində də hər iki dildən yarımçıqdırlar. Rus və ingilis dillərində də vəziyyət eynidir.

Biz hər hansı bir xalqın dilinin öyrənilməsinin əleyhinə deyilik. Xarici dillərin hər hansı birində danışmaq bizim üçün çox vacibdir. Çünki həmin dildə dünya səyahətinə çıxmaq olar. Ümummilli lider Heydər Əliyev həmişə vurğulayırdı ki, dili inkişaf etdirməliyik. “Bizim gənclərə deyirəm ki, rus dilini yaxşı bilin, ingilis, fars, ərəb, fransız dillərini yaxşı bilin. Amma bunların hamısından yaxşı öz Azərbaycan dilimizi öyrənin. Əgər bunu bilməsən, sən tam azərbaycanlı olmursan”.

Odur ki, 18 iyun 2001-ci ildə “Dövlət dilinin təkmilləşməsi haqqında” fərman qəbul edildi. Heydər Əliyevin 9 avqust 2001-ci il tarixli fərmanı ilə 1 avqust respublikamızda Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili günü kimi qeyd olunur.

30 sentyabr 2002-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında Dövlət dili haqqında” Qanunun qəbul edilməsi ana dilimizin qorunması, inkişaf etdirilməsi istiqamətində daha bir addım atıldı. Prezident İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-ci il tarixli sərəncamı isə ana dilimizin inkişaf edib daha da möhkəmləndirilməsinə böyük qayğının təzahürüdür. Dövlət başçısı dilimizə olan xüsusi diqqətin nümunəsi kimi 23 may 2012-ci il tarixində “Azərbaycan dilinin qloballaşması şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında” yeni sərəncam imzaladı.

Prezident İlham Əliyev mütəmadi olaraq xalq içərisində olur, çıxışlar edir. O, çıxışlarında, əsl xalq dilində, çox sadə, başadüşüləcək tərzdə sözünü xalqa, millətə çatdırır. Dilimizə keçən heç bir yad ünsürlərdən istifadə etmir. Gözəl nitqi var. Həm ingilis dilində, həm də rus dilində xarici jurnalistlərin suallarına cavabda, rəsmi dövlət görüşlərində

siyələr irəli sürür. Həmçinin, istər Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasındakı, istərsə də televiziya kanallarına müsahibəsində dilimizə dair dəyərli fikirlər irəli sürmüşdür. Prezident vurğulayır ki, bizim dilimiz böyük xalqın dilidir, bunu heç vaxt unutmamalıyıq və bizim dilimiz heç bir dilin kölgəsində ola bilməz. Bizim dilimiz zəngindir, sən istənilən ifadəni deyə bilərsən. Çox zəngin, çox melodik və gözəldir...

İlham Əliyev dilimizə keçən xarici sözlər haqqında danışarkən qeyd edir ki, bəzən bilərəkdən, bəzən bilməyərək-dən dilimizə daxil olan xarici kəlmələr - onlar dilimizi zənginləşdirmir və o kəlmələri istifadə edənləri daha ağıllı etmir. Çox dil bilmək yaxşıdır, mən də onun tərəfdarıyam. Amma sən xarici dillərdə lazım olan vaxtda danış, biz öz dilimizi qorumalıyıq. Xarici kəlmələr dilimizi pozur, zənginləşdirmir və milli kimliyimizi də sarsıdır, damcı-damcı, yavaş-yavaş.

Dilimizə xələf gətirən hansı nöqsanlar var? İlk olaraq, televiziya və radio verilişlərində orfoepik qaydalara, qrammatik qanunlara, mətbuatda və yeni nəşrlərdə bədii-publististik və elmi üslubun bir çox normalarına nə dərəcədə əməl olunur?! Qeyd edək ki, ölkə daxilində gedən iqtisadi-siyasi hadisələrlə əlaqədar dövrü mətbuatda güclü söz axını vardır. Belə olan halda, termin xarakterli sözləri süzgəcdən keçirmək daha məqsədəuyğun olardı.

Ana dilimizin mükəmməl öyrənilməsi, ilk növbədə, evdən başlayır. Valideynlər öz övladları ilə gah rusca, gah ingiliscə, gah da türkcə, o da yarımçıq, danışır. Belə olan halda övlad ev şəraitində həm Əli aşından, həm də Vəli aşından olur.

İkinci bir amil radio və televiziya verilişlərindəndir. Göstərilən reklamlarda çoxlu səhvlər olur. Televiziya verilişlərində aparıcıların bəziləri ədəbi dil normalarına riayət etmirlər. Sözlərdən danışq dilində, bəzən dialektlərdə danışrlar, tələskənliyə yol verirlər, xarici kəlmələrdən istifadə edirlər, vurğunu düzgün işlətmirlər, müğənnilərin bir çoxu səhnə mədəniyyətindən uzaqdırlar, oxuduqları qəzəlin son beytində müəllifin adı əvəzinə öz adlarını deyirlər, bəzən də aparıcıya xoş gəlsin deyə, onun adını hallandırırırlar. Yeri gəlmiş-

Prezident İlham Əliyev, həmçinin, vurğulayır ki, jurnalistlərdən çox şey asılıdır. Çünki, necə deyirlər, efir məkanında ən çox danışan jurnalistlərdir və onlardan da xahiş edirəm, xarici kəlmələrdən istifadə etməsinlər. Ölkə daxilində yüzlərlə qəzet nəşr olunur. Əksəriyyəti səhvlərlə dolu, cümlə-fikir anlaşılmazlığı, əcnəbi terminlərin yersiz işlədilməsi, sözlərin orfoqrafik qaydalara uyğun yazılmaması, qrammatik normalara riayət olunmaması bizi təəssüfləndirir. Məsələn, bəzi mətbuat nümayəndələri hələ də “nikah” (kəbin izdivacı) əvəzinə, “nigah” sözünü işlədirlər. Bu, olduqca kobud səhvdir. Çünki “nigah” sözü “baxma, nəzər, baxış” deməkdir. Və yaxud da “məşhur” əvəzinə “məhşur”, “müşayiət” əvəzinə “müşai-yət”, “tövsiyə” əvəzinə “töfsiyyə”, “təhfə” əvəzinə “təfhə”, “əfv” əvəzinə “əvf” işlədirlər. Həmçinin meyt, təəcüb, layihə, bugünkü, cəfəngiyat, təəs-sürət əvəzinə yazılış düzgün olmayan aşağıdakı kimi yazırlar: meyd, təcüb, lahiyə, bugünkü, cəfəngiyyat, təsürat.

Avropa mənşəli sözlərdən boykot, dividend, analoq, analoji, diaspor, deklarasiya, apelyasiya, lisey sözləri əvəzinə: boykot, dividend, anoloq, analoji, diaspora, deklorasiya, apelyasiya (apellyasiya), litsey kimi işlədirlər.

Orta məktəbin bütün sinifləri üzrə yazılmış dərsliklər nöqsanlarla doludur. Ələlxüsus ibtidai siniflər üçün yazılmış dərsliklərin dili olduqca çətinidir. Dildə keçən terminlərdən çox istifadə olunur. Uşaqlar həmin sözlərin çoxunun mənasını bilmir, tez yorulurlar. Əvvəlki dərsliklərdən əsər-əlamət qalmayıb. Bəzən dərslik müəllifi kitabə özünün poetik gücə, məzmuna malik olmayan şeirini salır ki, bu da uşaqları kor qoymağa bərabərdir. Halbuki elə məşhur uşaq şairlərimiz var ki, biz balalarımıza onların şeirlərini öyrətməliyik ki, yaddan çıxarmasınlar.

Yuxarıda göstərilən nöqsanlar haqqında dəfələrlə yazılmasına baxmayaraq, deyilənlərə zərər qədər də əhəmiyyət verilmir. Atalar demişkən: “dəyirman bildiyini edər, çax-çax baş ağrıdar”.

Məlum məsələdir ki, heç bir dil mükəmməl olaraq öz milli sözlərinin hesabına inkişaf edə bilməz. Lakin bir qanunauyğunluq da var ki, dillər bir-bi-